

Prijevod uraškog glagoljskog Novog testamenta i mogući utjecaji jezika istarskih hrvatskokcrkvenoslavenskih kodeksa (na primjeru Drugog beramskog brevijara)

Kuštović, Tanja

Source / Izvornik: **Slovo : časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, 2020, 243 - 264**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.31745/s.70.11>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:476607>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Tanja KUŠTOVIĆ
Filozofski fakultet
Zagreb
tanja.kustovic@ffzg.hr

UDK 272-282.7:003.349.1
27-246:811.163.42
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 25. travnja 2019.
Prihvaćen: 9. listopada 2019.

**PRIJEVOD URAŠKOG GLAGOLJSKOG *NOVOG*
TESTAMENTA I MOGUĆI UTJECAJI JEZIKA ISTARSKIH
HRVATSKO-CRKVENOSLAVENSKIH KODEKSA
(NA PRIMJERU *DRUGOG BERAMSKOG BREVIJARA*)**

U Urachu kraj Tübingena je otisnuto protestantsko izdanje *Novoga testamenta*, na glagoljici (I. dio 1562. i II. dio 1563.). Poznato je da su u njegovu prevođenju sudjelovali Istranin Stipan Konzul i drugi istarski svećenici. Svi su oni dobro poznavali crkvenoslavenske kodekse nastale i upotrebljavane u središnjoj Istri, baš kao što su i Beramski brevijari. Iako je dobro poznato i već potvrđeno, da su protestanti napravili odlučan iskorak prema narodnom jeziku zanimat će nas – na temelju konkretne usporedne analize – u kolikoj je mjeri to doista i provedeno, odnosno koliko se u njima ipak odražava poznavanje crkvenoslavenskih prijevoda. Osim toga, ustanovljena je bliskost protestantskih prijevoda s latiničkim lekcionarima, pri čemu se utvrdila sličnost sa *Zborovčičevim lekcionarom* iz 1543. godine, otisnutim u Veneciji, a riječ je o drugom izdanju *Lekcionara Bernardina Splićanina* (1495.). Analiza je napravljena na tekstu *Prve Epistole svetoga Pavla Korinćanima* (1 Kor 11,20–33) koji se nalaze u *Drugom beramskom brevijaru* iz 15. stoljeća kao predstavniku srednjoistarskog kodeksa, te u *Lekcionaru Bernardina Splićanina* i u II. dijelu glagoljicom pisanog protestantskog izdanja *Novoga testamenta*. Usporedbom se dolazi do zaključka da čakavski, tj. hrvatski elementi prevladavaju u *Novom testamentu*, dok je udio crkvenoslavenskih elemenata u ovom dijelu teksta zanemariv.

Ključne riječi: Novi testament, lekcionar, brevijar, crkvenoslavenski jezik, hrvatski jezik

1. UVOD

Reformacija započinje objavom teza o crkvenim oprostima Martina Luthe-
ra u Wittenbergu 1517. godine. Riječ je o pokretu koji se prvenstveno širio

tiskanom knjigom. Jedan od ciljeva pokreta bio je prevesti Bibliju na narodne jezike kako bi ona svima bila razumljiva. Pokret se proširio na okolne zemlje pa dolazi i u Sloveniju, a ubrzo i u Hrvatsku. Što se tiče Slovenije, tu je veliku ulogu imao Primož Trubar kojemu se pridružuje Petar Pavao Vergerije mladi. Upravo je Primož Trubar snažno utjecao na početke hrvatskog reformacijskog pokreta (HRVATSKI PROTESTANTSKI PISCI 2000: 11) i surađivao sa Stipanom Konzulom – glagoljašem iz Buzeta koji je pristao uz protestantski pokret. Sve ih je primio u Urachu u blizini Tübingena würtemberški vojvoda Krištof. Tamo je barun Ivan Ungnad, također pristaša protestantizma, ustanovio južnoslavenski *Biblijski zavod* u kojem su tiskana protestantska izdanja, što uključuje prijevod Svetoga pisma i poučnu vjersku književnost. Njihovi su tekstovi objavljeni trima pismima: glagoljicom, ćirilicom i latinicom, s namjerom da tako budu dostupni na što većem prostoru.

Novi testament objavili su hrvatski protestanti 1562. i 1563. godine dvama pismima: glagoljicom (1562./1563.) i ćirilicom (1563.). U literaturi je postavljena pretpostavka da je *Novi testament* kao svoj predložak mogao imati i neki kodeks nastao u središnjoj Istri. Naime, poznato je da su u prevođenju glagoljskog *Novog testamenta* sudjelovali, uz Istranina Stipana Konzula, rodnom iz Buzeta, a župnika iz Starog Pazina, i drugi istarski svećenici kao što su Juraj Cvečić i Ivan Fabijanić iz Pazina (BUČAR 1910: 108), te Istrani Matija Pomazanić i Juraj Juričić (BUČAR 1910: 109, 110). Konzul i Cvečić preveli su Poslanice sv. Pavla Rimljanima, Korinćanima i Galaćanima (BUČAR 1910: 113). Cvečić je sam preveo poslanice sv. Pavla Efežanima, Filipljanima, Kološanima, Solunjanima, Timoteju, Titu i Filemonu (BUČAR 1910: 114), te »posljednji dio Novoga zavjeta, to jest pismo Sv. Petra, epistole sv. Jakova, epistole Hebrejima i očitovanje sv. Ivana« (BUČAR 1910: 115). U pomoć im dolazi i Ivan Fabijanić, župnik u Pazinu (BUČAR 1910: 117). Znajući da je Juričić dobar prevoditelj, Klombner je u svojim nastojanjima da pronade ljude za hrvatsku tiskaru (BUČAR 1910: 84) računao da će on prevesti čitavu Bibliju na hrvatski jezik. Međutim, Juričić je preveo pet knjiga Mojsijevih iz Staroga zavjeta, te nekoliko odlomaka za glagoljski i ćirilični drugi dio Novoga zavjeta (BUČAR 1910: 121). Što je Matija Pomazanić preveo, to Franjo Bučar (BUČAR 1910) u svojoj knjizi ne navodi. Prevoditelji su pri ruci imali i poneki stariji rukopis iz crkvenoslavenskoga razdoblja (BUČAR 1910: 216). Fran Vidic smatrao je da su se hrvatski glagoljski protestantski prijevođi evanđelja naslanjali na stare hrvatske crkvenoslavenske prijevođe (POLOVIĆ 1908: 56). Franjo Bučar konstatira da je »hrvatskim prevodiocima bila poznata starija crkvena hrvatska glagolska književnost, koja je međutim takodjer, što se tiče jezika i izdanja, bila dosta nedotjerana.« (BUČAR 1910: 2014). Ivan

Polovič utvrđuje da su prilikom priređivanja teksta Novog zavjeta prevoditelji imali pred sobom: crkvenoslavenski misal hrvatske recenzije, *Lekcionar Bernardina Splitsanina* (LBS), *Trubarjev slovenski prevod iz let 1557.* i *Vulgatu* (POLOVIČ 1908: 94). Pritom ne navodi koji bi to crkvenoslavenski misal hrvatske recenzije bio. S druge strane, Konzul i Dalmatin u svojem opravdanju Joštu Gallenbergu i kranjskim staležima naglašavaju da namjerno nisu željeli u svojim izdanjima pisati jezikom kakvim su pisani brevijari i misali, jer »hrvatski popovi ni polovinu jezika u tim knjigama ne razumiju« (FANCEV 1916.a: 153). Kad je riječ o misalu koji je mogao poslužiti kao izvor za prevođenje, Ivan Polovič navodi Misal Pavla Modrušanina iz 1528. godine (POLOVIČ 1908: 64). Za pretpostaviti je da su prevoditelji dobro poznavali hrvatske crkvenoslavenske kodekse nastale i upotrebljavane u središnjoj Istri (budući da su i sami bili Istrani), baš kao što su to i Beramski brevijari. Nažalost, nije nam poznato kojim su se hrvatskim crkvenoslavenskim kodeksima doista i služili jer o tome nema svjedočanstava.

Brevijar je crkvena knjiga koja sadrži životopise svetaca, homilije, molitve, himne, psalme i ostale pobožne pjesme te odlomke iz Starog i Novog zavjeta. *Drugi beramski brevijar* (Ber₂) je hrvatskoglagoljski spomenik iz 15. st. Čuva se u *Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici* u Ljubljani zbog čega se često naziva i *Drugi ljubljanski brevijar*. Čuva se pod signaturom *MS 163*. Ber₂ je knjiga koja se upotrebljavala u Bermu no nije pouzdano je li tamo i nastala. Na temelju provedenih analiza Milan Mihaljević donosi pretpostavku da ga je pisao domaći čovjek iz središnje Istre ali da ga je prepisivao iz starijeg predloška možda pristiglog iz južnijeg čakavskog područja (MIHALJEVIĆ 2011: 138). Iako je dobro poznato i već potvrđeno¹ da su protestanti napravili odlučan iskorak prema narodnom jeziku (u našem slučaju – čakavskome), zanimat će nas – na temelju konkretne usporedne analize – u kolikoj je mjeri to doista i provedeno, odnosno koliko se u njima ipak odražava poznavanje hrvatskih crkvenoslavenskih prijevoda. Dakle, namjera protestanata bila je da osvježe jezik. To osvježenje značilo je davanje prednosti osobinama čakavskog književnog jezika pred osobinama hrvatskog crkvenoslavenskog jezika.

Ovim se radom želi odgovoriti na dva pitanja. Prvo je: kolika je bliskost protestantskih prijevoda s latiničkim lekcionarima? Drugo je pitanje: kolika je mogućnost da je tekst korišten, (a možda) i nastao na prostoru srednje Istre, kao što je to Ber₂, mogao biti uzorom za nastanak *Novog testamenta*, odnosno, koliko u *Novom testamentu* ima hrvatskih crkvenoslavenskih elemenata?

¹ V. BUČAR 1910; DAMJANOVIĆ 2010; FANCEV 1916.a i FANCEV 1916.b; KATIČIĆ 2013; KUŠTOVIĆ; ŽAGAR 2019; ŽAGAR 2018 i dr.

Vežano za prvo pitanje, već je rečeno da je ustanovljena bliskost protestantskih prijevoda s latiničkim lekcionarima, pri čemu se utvrdila sličnost sa *Zborovčičevim lekcionarom* iz 1543. godine, otisnutim u Veneciji, a riječ je o drugom izdanju LBS iz 1495. godine (POLOVIĆ 1908: 94). Tomo Maretić u svom kritičkom izdanju koje je priredio 1885. godine donosi usporedbu *Lekcionara Bernardina Spličanina* (LBS) iz 1495. godine sa *Zborovčičevim lekcionarom* iz 1543. godine, te izdanjem iz 1568. godine. Razlike između *Lekcionara Bernardina Spličanina* iz 1495. godine u odnosu na *Zborovčičev lekcionar* iz 1543. godine su minimalne, dok su jako velike u odnosu na izdanje iz 1568. godine, ali ovaj drugi kodeks nas u ovoj analizi neće zanimati jer nikako nije mogao biti predložak za *Novi testament* iz 1563. godine. I sam Tomo Maretić tvrdi da je *Zborovčičev lekcionar* samo ponovno otisnut *Lekcionar Bernardina Spličanina* (LBS), s vrlo rijetkim razlikama: »A da je drugo izdanje samo preštampano prvo, to se još jače potvrđuje, ako isporodimo oba izdanja. (...) Ja sam isporodjivao takodjer oba izdanja (...), ali ne mogu reći, da u jeziku nema baš nikake razlike medju njima; ako i jesu take razlike rijetke ali opet se mogu potvrditi.« (LEKCIONARIJ BERNARDINA SPLJEČANINA 1885: VIII). Napomenimo da su kasnija istraživanja Vuka Tadije Barbarića pokazala da ipak nije samo riječ o prijepisu (BARBARIĆ 2017). U tekstu će se analizom pokušati utvrditi jesu li protestantski prijevodi bliski s tada moguće dostupnim latiničkim lekcionarima.

U pogledu drugog postavljenog pitanja: analiza u ovom tekstu napravljena je uspoređivanjem *Prve Epistole svetoga Pavla Korinćanima* (1 Kor 11,20–33) u Ber₂ kao predstavniku srednjoistarskih kodeksa (148c–149a), u LBS (90–91), tj. u *Zborovčičevom lekcionaru* (84–85)² i *Novom testamentu* i to u njegovom drugom dijelu (GNT 37b–38a). Tom će se usporedbom nastojati utvrditi koliki je udio crkvenoslavenskih i čakavskih elemenata u protestantskom glagoljskom *Novom testamentu*.³ Do sada napisana literatura o jeziku protestantskih knjiga pokazala je ono što je možda najjednostavnije

² U proučavanom dijelu teksta (1 Kor 11,20–33) ne postoji razlika između *Lekcionara Bernardina Spličanina* i *Zborovčičeva lekcionara*. *Zborovčičev lekcionar* se navodi da bi se osvijestila činjenica da se *Zborovčičev lekcionar* ipak razlikuje od *Lekcionara Bernardina Spličanina* te da nije samo njegov prijepis, bez obzira što su razlike između ta dva teksta male i što u ovom proučavanom dijelu teksta razlika nema. U ovom radu se pod pojmom »lekcionari« podrazumijevaju i LBS i *Zborovčičev lekcionar*.

³ Dodajmo da je proučavanje hrvatskih protestantskih izdanja tema projekta *Jezik izdanja hrvatske protestantske tiskare u kontekstu književnojezičnih smjernica XVI. st.* koji vodi Mateo Žagar a financira ga Hrvatska zaklada za znanost. Uz njega na projektu sudjeluju još i Vera Blažević Krezić, Blanka Ceković, Stjepan Damjanović, Ivana Eterović i Tanja Kuštović.

sažeo Radoslav Katičić: »Taj je jezik sasvim narodan, kako se kod protestanata mora i očekivati. Ipak su u njemu prisutni i crkvenoslavenski elementi. Nije ih mnogo, ali nisu niti samo simbolični. Odatle se razabire koliko je tradicija hrvatske pismenosti bila sročena sa svojim iskonskim liturgijskim jezikom i s jezikom crkvenoga učiteljstva.« (KATIČIĆ 2013: 92).

Još je potrebno odgovoriti na pitanje zašto je za analizu odabrana upravo *Prva Epistola svetoga Pavla Korinćanima*. Kad piše o Matiji Živčiću, hrvatskom protestantskom prevoditelju i propovjedniku, Franjo Bučar navodi da je on, zajedno s Ivanom Fabijanićem preveo i pregledao »epistole sv. Pavla na Rimlane, Korinćane i Galatejce« (BUČAR 1910: 205–206) te iz toga mogu pretpostaviti da njima dvojici »pripada« prijevod teksta Pavlove poslanice Korinćanima (KUŠTOVIĆ 2019) koji će biti analiziran. U odabranom ulomku riječ je o dijelu teksta koji je uključen u kanonski dio mise, tj. sadrži euharistijsku molitvu koja se izgovara za vrijeme euharistijske službe: »...Ovo je tijelo moje koje je za vas...« (BIBLIJA 1983: 1082–1083) dakle prilikom pretvorbe, što je s liturgijskog stajališta najvažniji čin mise.⁴ Dakle, upravo to je tekst koji bi trebao biti jezično najstabilniji, odnosno tekst koji bi morao biti adekvatno preveden, dovoljno i precizan i uzvišen da ni na koji način ne umanjuje vrijednost važnog čina koji se njime iskazuje. I možda je malo vjerojatno da bi se u ovim iskazima prevoditelji usudili odmaknuti od već ustaljene hrvatske crkvenoslavenske norme koju su poznavali.

2. MORFOLOŠKA I LEKSIČKA ANALIZA

Ovdje je potrebno napomenuti da o tekstovima s fonološke strane neće biti riječi jer je *Novi testament* detaljno obradio Franjo Fancev (FANCEV 1916. a).⁵ On je pokazao i dokazao kako je s fonološke strane jezik glagoljskog *Novog testamenta* u skladu s osobinama hrvatskog jezika 16. stoljeća. LBS Franjo Fancev ne obrađuje detaljno već samo ponegdje upućuje na njegov utjecaj na *Novi testament*. Fonološke karakteristike jezika u Ber₂ obrađuje Znanstveni centar izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo i rezultati tih analiza bit će uskoro

⁴ Ovdje treba dodati da to nije jedino mjesto u *Novom testamentu* na kojem se te riječi izgovaraju. Nalazimo te riječi i kod evanđelista Mateja, Marka i Luke: Matej 26,26: OVO JEST TILO MOJE (40a); Marko 14,22: OVO JEST TILO MOJE (69b); Luka 22,19: OVO JEST TĚLO MOE (117a)

⁵ Uz to, grafemska i fonološka analiza *Novog testamenta* koja uključuje tekstove *Novog testamenta* u trima Postilama (glagoljskoj, ćirilskoj i latiničkoj) bit će objavljena u tekstu: *Biblijski tekstovi uraških protestantskih izdanja u suodnosu* (BLAŽEVIĆ KREZIĆ; KUŠTOVIĆ; ŽAGAR 2019).

predočeni, a dio rezultata je već predstavljen (VRANIĆ 2018). Samo ću spomenuti da se u ovom dijelu teksta među uspoređivanim tekstovima razlikuju refleksi \mathbb{H} pri čemu Ber_2 čuva \mathbb{H} (*têlo, prêdahъ*), u *Novom testamentu* u ovom dijelu teksta on se bilježi ali samo kao grafijski ostvaraj ili se reflektira kao *e* (*telo, predal'*) ili *i* (*svit'*), a u leksionarima kao *i* (*tilo, pridal, svit*). Đerv se u ovom ulomku upotrebljava za označavanje glasa *j* (*fisti, mofoi*).

Kad govorimo o morfološkoj analizi, treba reći da je na ovom prilično malom uzorku nemoguće dati prikaz svih nastavaka za pojedine morfološke kategorije tako da ću se usredotočiti na ono po čemu se kodeksi međusobno razlikuju.⁶

2.1. Imenice

Analizirajući imenice utvrdila sam da su imenski nastavci u svim tekstovima usklađeni. Iznimka je imenica *crkva* koja u akuzativu jednine ima nastavke glavne ženske deklinacije i u GNT glasi *crikvu*. Ista imenica u LBS glasi *crikaf*, odnosno *crêkavъ* (Ber_2) /28/, tj. ima nastavak *v*-deklinacije. Iz toga proizlazi da je točna početna tvrdnja da je jezik GNT, kad je riječ o imenicama, usklađen s jezikom LBS (osim navedene iznimke). Na temelju jednog primjera kod imenica ne možemo tvrditi da su deklinacijski tipovi u GNT bitno različiti od deklinacijskih tipova u hrvatskom crkvenoslavenskom Ber_2 .

2.2. Zamjenice

Analiza zamjenica pokazuje da se u Ber_2 , očekivano, koriste hrvatski crkvenoslavenski oblici dok na istim mjestima GNT i LBS imaju hrvatske oblike – u pravilu čakavske. Ovdje navodim i primjere koje bismo s pravom ubrojili u leksičke razlike. Međutim, namjera mi je pokazati da postoji, kad je riječ o zamjenicama, velika morfološka razlika između GNT i LBS s jedne strane i Ber_2 s druge strane. Naravno, nije ništa neobično da na crkvenoslavenskoj osnovi nalazimo crkvenoslavenski nastavak kao što nije neobično ni što na hrvatskoj osnovi nalazimo hrvatski nastavak. Kod primjera u kojima se koristi osnova zajednička i hrvatskom i crkvenoslavenskom jeziku u GNT i LBS uvijek nalazimo hrvatski, a u Ber_2 hrvatski crkvenoslavenski nastavak.

⁶ Kraticama u tekstu navodi se u kojem tekstu nalazimo primjer a brojka između kosih crta upućuje na »natuknicu« koja se nalazi u dodatku teksta. Iz »natuknice« u dodatku vidljiv je čitav kontekst u kojem se primjer javlja.

- lokativ jednine ženskoga roda: *v krvi mojoj* (GNT, LBS) : *u krvi moei* (Ber₂) /80/ nastavak je u Ber₂ hrvatski crkvenoslavenski
- u sintagmi: *hoću vas' hvaliti* (GNT, LBS) /38/, *za vas* (GNT, LBS) /65/ isti akuzativ *vas'* imaju i GNT i lekcionari dok brevijar ima hrvatski crkvenoslavenski oblik *vi* (Ber₂)
- pokazna zamjenica *ovaj* u *Novom testamentu* i lekcionarima izražena je osnovom koja je zajednička i hrvatskom i hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku (*ov-*), dok se u brevijaru koristi hrvatska crkvenoslavenska osnova *s-*. Vidljivo je to u svim rodovima i padežima koji se u proučavanom tekstu mogu naći:
 - u nominativu muškoga roda: *ovi kruh'* (GNT, LBS) : *hlěbъ si* (Ber₂) /88/
 - u nominativu srednjega roda: *ovo jest telo moe* (GNT, LBS) : *se jest* (Ber₂) /61/
 - u nominativu ženskoga roda: *ova čaša* (GNT, LBS) : *siê čaša* (Ber₂) /73/
 - u genitivu muškoga roda: *od kruha ovoga* (GNT, LBS) : *ot hlěba sego* (Ber₂) /107/
 - u genitivu ženskoga roda: *iz čaše ove* (GNT) : *ot čaše see* (Ber₂) /111/
 - u akuzativu srednjega roda: *ovo činite* (GNT) /68/ : *sie tvorite* /Ber₂/
 - u lokativu srednjega roda: *va ovom'* (GNT, LBS) : *va semъ* (Ber₂) /39/
 - u instrumentalu muškoga roda: *z ovim' svitom* (GNT, LBS) : *s' mirom' simъ* (Ber₂) /143/
- Osim razlika, možemo pronaći zamjeničke oblike koji su zajednički svim tekstovima, bez obzira na fonološke razlike: *ini, moe, on, ti* (dativ), *vam*.
- Povratno-posvojna zamjenica *sebê* u GNT i lekcionarima uvijek je iskazana nekim od refleksa »jata« dok u Ber₂ na tom mjestu neizostavno imamo *di*, bar u proučavanom dijelu teksta:
 - lokativ: *sêbi* (GNT), *sebi* (LBS) : *sebê* (Ber₂) /117/
- Neodređenu zamjenicu *svaki* /11/ nalazimo u GNT i Ber₂, dok je u lekcionarima zabilježen štokavski oblik *svaki*. Mogli bismo to uzeti kao dokaz pretpostavci da se u GNT nije nužno štokavizirao svaki oblik koji je mogao biti štokaviziran.

- I Ber₂ i GNT koriste zamjenicu *čto* /35/ dok na istom mjestu lekcio- nar ima oblik *ča*. Pritom je ovaj *čto* u Ber₂ hrvatski crkvenoslavenski oblik. Analizirajući zamjenicu *čto* u *Novom testamentu*, Mateo Žagar dolazi do zaključka da bismo to *čto* trebali čitati *što*,⁷ premda je bilje- žen crkvenoslavenskom grafijom, kao uostalom i neki drugi leksemi (npr. glagol *fěite*).

2.3. Pridjevi

Kod pridjeva, što se sklonidbe tiče, na odabranom dijelu teksta nema ve- ćih razlika. Razlika je u primjeru u akuzativu: *crikvu bož'ju* (GNT) / *cr(ě)kavъ B(o)žiju* (Ber₂) /29/ i tu možemo govoriti samo o fonološkoj razlici, odnosno razlika je u tome je li došlo do fakultativnog duljenja poluglasa ispred glasa *j* u ѣѣ, a jest kod *Drugog beramskog brevijara*, pa ovdje umjesto ѣѣ imamo hrvatski refleks *i*, dok se u GNT-u zadržalo samo grafijsko bilježenje polugla- sa (usp. LUKEŽIĆ 2012: 142).

- U primjeru večera *G(ospo)dnja* (GNT, LBS) : *g(ospo)d'skie* večere (Ber₂) /6/ riječ je o različitim tvorbenim nastavcima (-*n*- : -*sk*-), pri čemu GNT i LBS imaju riječ sakralnog značenja (SKOK 1971: 594) dok Ber₂ na istom mjestu ima značenje koje je nešto šire, ali uključuje i spomenuto sakralno značenje. U Hrvatskom crkvenoslavenskom knji- ževnom jeziku nalazimo objašnjenje za sufixs -*an* da je taj »sufiks u posvojnomo značenju posve ograničen: susreće se u zatvorenoj skupini osnova koje znače srodstvo (...) i još nekoliko pojedinačnih izvedenica, npr. *vlađićań, gospodań*« (HCJ 2014: 153). U primjeru *gospod'skie* na- stavak na imensku osnovu je -*ski* koji pokriva šire značenje od sakral- nog.⁸ To ne znači da Ber₂ ne koristi spomenuti pridjev *gospodni*, on se u sintagmi *čša gospodnja* javlja na svim mjestima u ovom tekstu, ali u različitim padežnim oblicima: da bude pil' iz' čaše *g(ospo)dně* (GNT) : bude piti čaše *g(ospo)dně* (LBS) : рѣть čašu *g(ospod)nju* (Ber₂) /97/. Iz primjera je vidljivo da u GNT-u imamo prijedložni genitiv, u LBS-u besprijedložni genitiv, a u Ber₂ akuzativ. Na ovom primjeru možemo zaključiti da je pisar beramskog teksta poštovao postojeće norme o pri- davanju pridjeva imenici (*čša gospodně*), ali i otišao korak dalje u primjeru *gospod'skie večere* gdje uz vjerojatno ustaljeni poznati pridjev

⁷ »...iako grafički predstavlja staroslavensku tradiciju, pretpostavljamo izgovor 'što': nasuprot čakavskome 'ča'« (ŽAGAR 2018: 28).

⁸ Ovaj primjer bi prije svoje mjesto našao u tvorbi riječi, ali budući da se o tvorbi riječi u radu ne govori, stavljen je na ovo mjesto.

gospodnê dodaje imenici *večere* ipak pridjev *gospod'skie*. S druge strane, prevoditelj *Novog testamenta*, ne želeći se možda u ovom, ipak kanoniziranom tekstu, izlagati opasnosti da ga se proziva zbog ubacivanja »svjetovnih« oblika, odlučuje se za oblik *gospodnê* u oba slučaja (*čšaš gospodnê* i *vêčera gospodnja*).

2.4. Glagoli

Dosadašnja istraživanja liturgijskih tekstova iz 15. stoljeća (pa tako i Ber₂) pokazala su da glagolski sustav, morfološki gledano odgovara stanju u kanonskim starocrkvenoslavenskim spomenicima. Ujedno, to je dio jezika koji se najmanje promijenio (HCJ 2014: 205). Elemente hrvatskog crkvenoslavenskog jezika nalazimo u protestantskom glagoljskom *Novom testamentu*, kao što ih nalazimo i u LBS, ali ti su elementi raspoređeni samo na određena vremena i određena lica.

Prezentski nastavak u *Novom testamentu* koji odgovara hrvatskom crkvenoslavenskom nastavku nalazimo u 1. licu jednine (-u).⁹ Međutim, treba reći da je ovaj nastavak osobina i svih razdoblja čakavskog hrvatskog književnog jezika (KUZMIĆ; KUZMIĆ 2015: 45) te štokavskog hrvatskog književnog jezika (KUZMIĆ; KUZMIĆ 2015: 86–87) pa ne možemo govoriti o preuzimanju hrvatskog crkvenoslavenskog nastavka, već o nastavku koji je zajednički i hrvatskom crkvenoslavenskom, čakavskom i štokavskom književnom jeziku. Taj nastavak očekivano nalazimo i u lekcionarima i u Ber₂.

- Nastavak -u za 1. lice jd. prezenta nije jedini nastavak u glagoljskom *Novom testamentu*. Uz njega nalazimo i hrvatski nastavak -m u primjerima: *hvalim'* (GNT) za razliku od *hvalju* (LBS) i *pohvalju* (Ber₂) /41/.
- U 3. licu jednine i *Novi testament* i lekcionar imaju hrvatske nastavke a Ber₂ hrvatske crkvenoslavenske: *predae* (GNT), *pridaje* (LBS) : *predast'* (Ber₂) /66/; *pride* (GNT, LBS) : *pridetъ* (Ber₂) /91/; *bude* (GNT, LBS) : *budetъ* (Ber₂) /100/; *iskusi* (GNT, LBS) : *iskušaet* (Ber₂) /102/. Kod zadnjeg primjera možemo utvrditi da je *iskusi* oblik glagola *iskusiti*, a *iskušaet* glagola *iskušati*.
- U 1. i 3. licu množine također su hrvatski nastavci u *Novom testamentu* i lekcionarima, a hrvatski crkvenoslavenski u brevijaru: *budemo osueni* (GNT), *izginemo* (LBS) : *osudim' se* (Ber₂) /146/; *spê mnozi* (GNT, LBS) : *s'petъ mnozi* (Ber₂) /129/.

⁹ Primjer za nastavak -u u ovom malom uzorku ne nalazimo, ali je posvjedočen u *Novom testamentu* (FANCEV 1916.b: 40).

- Present svršenih glagola ima futursko značenje. Na isti način present je izražavao futursko značenje u *Drugom beramskom brevijaru* dok se u *Novom testamentu*, i ponekad u lekcionarima futur I. izražava pomoću glagola *htjeti* ili *biti* i infinitiva glagola (*ću reći* (GNT, LBS) : *reku* (Ber₂) /37/; *budete piti* (GNT), *hoćete piti* (LBS) : *pъete* (Ber₂) /84/.
- U primjeru: *hoću vas' hvaliti* (GNT) : *hvalu vas* (LBS), *pohvalu vi* (Ber₂) /38/ vidimo da i lekcionari i brevijar koriste present da bi njime izrazili buduće vrijeme za razliku od *Novog testamenta* koji upotrebljava futur I.
- Na istim mjestima često dolazi do razlike u upotrebi futura I. i futura II. između lekcionara i Novog testamenta: *budete blagovati* (LBS) : *budete jîli* (GNT) dok na istom mjestu brevijar ima postojano prezentski oblik u funkciji futura *ês te* (Ber₂) /87/.
- Razlike postoje i u upotrebi drugih vremena. Tako *Novi testament* i lekcionar imaju perfekt, a brevijar aorist (*sam predal* (GNT, LBS) : *prêdahъ* (Ber₂) /47/; *Novi testament* i lekcionar aorist, a u brevijaru nalazimo aktivni particip preterita I.: *v'ze* (GNT), *vaze* (LBS) : *priêmъ* (Ber₂) /52/.
- U primjeru *ako bismo se sudili* (GNT, LBS) : *aće bihomъ osueni bili* (Ber₂) /132/ u oba slučaja imamo kondicional, ali brevijar ima poseban oblik aorista glagola *biti*.
- Imperativ za 3. lice jednine je sintetski u *Novom testamentu* i lekcionaru *jêi* (GNT), *blaguj* (LBS), *pîi* (GNT, LBS), dok je u brevijaru analitički – tvoren pomoću čestice *da* i prezenta glagola: *da êstъ* (Ber₂) /105/, *da pъetъ* (Ber₂) /109/. Franjo Fancev kao poseban oblik imperativa glagola za 2. lice množine navodi *jêite* koji nalazimo u *Novom testamentu* (FANCEV 1916.a: 130). U lekcionarima taj oblik glasi *blagujte*, a u brevijaru *êdite* /60/.
- Participi su češće u upotrebi u brevijaru nego u *Novom testamentu* i lekcionaru. U brevijaru se oni dekliniraju (*s'hodećim*, *v'zdav*, *glagole*, *sudimi*) za razliku od lekcionara (*kupeći se*, *uzdajući*, *razmišljajuće*) i Novog testamenta u kojem su rjeđi nego u ostala dva teksta (*razmišljajuć'*).
- Na mjestu aktivnog participa prezenta koji nalazimo u brevijaru, u *Novom testamentu* i lekcionarima imamo hrvatski oblik participa: *govoreći* (GNT, LBS) : *glagole* (Ber₂) /76/ ili zavisnu rečenicu: *potom' kad' hvali v'zda* (GNT, LBS) : *hv(a)lu v'zdavъ* (Ber₂) /56/; *kad smo sueni* (GNT, LBS) : *sudimi že* (Ber₂) /140/.

2.5. Leksik

Leksička analiza provedena na svim vrstama riječi ukazuje nam na ono što je za Ber₂ očekivano, da su leksemi hrvatski crkvenoslavenski, kad god to mogu biti. A kad ne mogu, onda su zajednički i hrvatskom i hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. S druge strane, leksemi upotrijebljeni u glagoljskom *Novom testamentu* i LBS uvijek pripadaju hrvatskom jeziku. U skladu je to s nastojanjem da tekst bude razumljiv što većem broju vjernika. Vuk Tadija Barbarić pokazuje da je Fancev istaknuo da se kod *Bernardinova lekcionara* (...) gledalo da se tekst prilagodi gramatički i leksički potrebama narodnoga govora (BARBARIĆ 2017: 51). Na istom su tragu i hrvatski protestanti prilikom prevođenja Novog testamenta koji su svjesni toga da je jezik kojim su liturgijske knjige pisane nejasan. Upozorava na to u svom na njemačkom jeziku pisanom predgovoru glagoljskog Novog testamenta Primož Trubar: »Hrvati, Dalmatinci, Bosanci, Srbi i Bugari također imaju vlastite jezike, pisane dvjema vrstama pisama ili slova, ali do sada nisu imali nijednu cjelovitu Bibliju ili katekizam na svome jeziku, nego su si morali pomagati brevijarima, molitvenicima i misnim knjigama, a te su knjige napisane prije mnogo godina i tako su nejasne i nerazumljive, ispremišane u prijevodu s mnogim latinskim riječima, da čak ni sami svećenici ne razumiju mnoge riječi u nedjeljnim Evanđeljima.« (NT1: 20). Zadaća protestantskih izdanja bila je učiniti tekstove razumljivima, a to su najbolje mogli služeći se hrvatskim leksikom.

Kod imenica navedimo primjere: *Isus* (GNT, LBS) : *is(u)h(rvst)ь* (Ber₂) /49/, *spomenut' je* (GNT, LBS) : *ъspominanie* (Ber₂) /84/, *svitom* (GNT, LBS) : *mirom'* (Ber₂) /145/. Zanimljivo je da i GNT i LBS upotrebljavaju leksem *kruh* za razliku od Ber₂ u kojem je upotrijebljen leksem *hlěbь* /53, 95/. Razlika postoji i upotrebi leksema *gospodin* (GNT, LBS) i *gospodь* (Ber₂). Skok za riječ *gospod* navodi da pripada sakralnom rječniku u značenju *bog* (SKOK 1971: 594). U izvanckvenom značenju *gospod* je dobio sufiks *-in* već u starocrkvenoslavenskom jeziku (SKOK 1971: 594). U izboru između *gospod* i *gospodin* protestanti se odlučuju za izvan crkveni leksem i značenje *gospodin* premda riječ upotrebljavaju u crkvenom kontekstu. Bez obzira na to, nisu iskočili iz uobičajene uporabe jer, rekli smo, leksem *gospodin* je s vremenom dobio i crkveno značenje.

Zamjenice su već spomenute u morfološkoj analizi te vrste riječi. Hrvatske crkvenoslavenske lekseme ne nalazimo u GNT-u (iznimka bi mogla biti zamjenica *čto* u toj grafijskoj pojavnosti), za razliku od Ber₂ u kojem nalazimo hrvatske crkvenoslavenske oblike i oblike koji su zajednički i hrvatskom

crkvenoslavenskom i hrvatskom jeziku. *ki* : *iže* /112/, *ko* : *eže* /64/, *ovo* : *sie* /68/, *ova* : *siê* /77/, *ovoga* : *sego* /107/, *ovim'* : *simь* /145/, *vas:vi* /38/, *ja* : *az'* /52/. Naravno, ima leksema koji su zajednički svim trima tekstovima kao što su: *ti, vi, svoju, ini, onih, moe*.

Kod glagolskih leksema postoje male razlike. Nalazimo ove parove: *pogr'juete* (GNT, LBS): *obêdite* (Ber₂) /20/. Zanimljiv je leksem za značenje *jesti* koji u glagoljskom *Novom testamentu* glasi, kao što je već u imperativu spomenuto *jeite*, u Ber₂ nalazimo istu osnovu s oblikom *êdite*, dok LBS uvijek ima drugačiji leksem *blagujte* /60, 87, 105, 113, 118/. Mogli bismo možda reći da se na ovom primjeru vidi da su protestantski prevoditelji ponekad nastojali približiti staroslavensku tradiciju budućim čitateljima.

Što se tiče nepromjenjivih riječi, priređivači Novog testamenta upotrebljavaju hrvatske lekseme, a tako je u većini primjera i u lekcionarima, premda i u lekcionarima nalazimo hrvatskih crkvenoslavenskih primjera: *tako* (GNT) : *jure* (LBS, Ber₂) /4/; *ili* (GNT, Ber₂) : *jeda li* (LBS) /23/. Opet, očekivano, u Ber₂ nalazimo tradicionalne, hrvatske crkvenoslavenske lekseme (*êko, temьžde, aêe, ot, doidêže, eliko, ubo*) a u *Novom testamentu* i lekcionarima hrvatske lekseme (*da, zato, ako, od, dokle, koliko, stanovito*). Česticu *že* ima samo brevijar. Prijedlog *v/va* nalazimo u *Novom testamentu*, u brevijaru nalazimo *v*, lekcionari imaju štokavsko *u* /39, 79/. Prijedlog *z* koji nalazimo u *Novom testamentu*, u lekcionaru i u Ber₂ zabilježen je kao *s*: *z ovim' svitom*, odnosno *s ovim svitom* u lekcionarima i *s'mirom'simь* u Ber₂ /145/. Naravno, i kod nepromjenjivih riječi ima onih koje su zajedničke svim trima tekstovima: *tada, tako, i, iz, na, k*.

3. ZAKLJUČAK

Vežano za prvo pitanje na koje se želi odgovoriti ovim istraživanjem, a koje se odnosi na razinu bliskosti protestantskih prijevoda s latiničkim lekcionarima: možemo se složiti s pretpostavkom da su latinički lekcionari bili podloga za oblikovanje bar u dijelu teksta 1 Kor 11,20–33 i to na temelju činjenice da su hrvatski oblici često podudarni, premda ne uvijek, s onima koje nalazimo u LBS, odnosno *Zborovčićevu lekcionaru* za kojeg možemo pretpostaviti da je protestantima, s obzirom na godinu kada je otisnut (1543) bio dostupniji. U tom smislu, možemo reći da su se prevoditelji *Novog testamenta* poslužili lekcionarom kao uzorom ali da su neka mjesta preveli neovisno o njemu.

U pogledu drugog postavljenog pitanja, a koje se odnosi na vjerojatnost da je neki tekst korišten, (a možda) i nastao na prostoru srednje Istre (poput

Ber₂), mogao biti uzorom za nastanak *Novog testamenta* te koliko u *Novom testamentu* ima hrvatskih crkvenoslavenskih elemenata: iz analize je vidljivo da hrvatskih crkvenoslavenskih elemenata nema ni na morfološkom ni na leksičkom planu, bar što se tiče ranije spomenutog dijela novozavjetnog teksta. Treba spomenuti i to da kod imenica, gotovo da nema niti u Ber₂ nastavaka koji bi bili isključivo hrvatski crkvenoslavenski (iznimka je spomenuti akuzativ imenice crêkva: *crêkavь*), kao što ih nema ni u LBS. Kategorija pridjeva u proučavanom dijelu teksta ne pokazuje nikakve razlike u analiziranim tekstovima. Tu možemo govoriti samo o fonološkim i tvorbenim razlikama. Za razliku od imenica i pridjeva, kod zamjenica postoje one koje su u GNT ili isključivo hrvatske (i leksički i morfološki), ili pripadaju zajedničkom dobru i hrvatskog i hrvatskog crkvenoslavenskog jezika pa su opet razumljive čitateljima i slušateljima teksta GNT. Kategorija glagola je, mogli bismo reći, usklađena s kategorijom zamjenica kad je riječ o odnosu hrvatskoga prema hrvatskom crkvenoslavenskom. Naime, kao i kod zamjenica, i kod glagola GNT i LBS imaju nastavke i oblike koji pripadaju hrvatskom jeziku dok *Drugi beramski brevijar* ima hrvatske crkvenoslavenske osobine. Hrvatski crkvenoslavenski leksik je u potpunosti zamijenjen hrvatskim u svim vrstama riječi u GNT.

Budući da je riječ o dijelu teksta koji donosi euharistijsku molitvu ne bi bilo neobično da su prevoditelji Novog testamenta upravo u taj dio unijeli samo male promjene, ne želeći se dovesti u eventualnu opasnost da im se zbog novog prijevoda prigovara. Međutim, važnije im je bilo to da ne iznevjere Lutherova nastojanja da jezik biblijskog teksta bude razumljiv svima onima koji ga čitaju i slušaju.

DODATAK

Netom predstavljena analiza provedena je na tekstu: *Novi testament te usporedba s Lekcionarom Bernardina Splićanina i Drugim beramskim brevijarom*.

Osnovni tekst koji je transliteriran je Prva poslanica Korinćanima, 1 Kor 11,20–33, iz *Novog testamenta* (GNT, str. 37b–38a). Uređen je prema uobičajenim suvremenim pravilima transliteracije. Razlike koje se navode u odnosu na njega označene su kraticom LBS za latinički *Lekcionarij Bernardina Splječanina* (str. 84–85) i kraticom Ber₂ za glagoljski *Drugi beramski brevijar* (str. 148c–149a).

KAP(ITUL). 11. 20–33

KA KORINTIOM. 11. KAP(ITUL). 37.

Kad'

vi tada kupno¹ v' jedno mesto² se snidete³: tako se⁴
ondi⁵ večera G(ospo)dnja⁶ ne⁷ ĵi⁸ [zašto kad bi se imela
ova večera d'ržati]⁹ tada¹⁰ vsaki¹¹ od' vas'¹² ¹³pr=
vo¹⁴ d'rži [ima]¹⁵ svoju vlašću¹⁶ večeru¹⁷ ¹⁸A ini zais=
to¹⁹ gladue²⁰, a drugi²¹ pijan' ĵest'²². Ili²³ nimate²⁴
hiš'²⁵ k ĵideniju i k pit'ju²⁶? Ili²⁷ Crikvu²⁸ Bož'ju²⁹ po=

¹ kad' vi tada kupno se snidete] kupeći se vi LBS s'hodećimъ se vamъ v' kurъ Ber₂

² v' jedno mesto] zajedno LBS *om.* Ber₂

³ se snidete] *om.* Ber₂

⁴ tako se] jure se LBS Ber₂

⁵ ondi] *om.* LBS Ber₂

⁶ večera g(ospo)dnja] večera g(ospo)dna LBS juže nêst' g(ospo)d'skie večere Ber₂

⁷ ne] nêst' Ber₂

⁸ ĵi] pristoji blagovati LBS êsti Ber₂

⁹ [zašto kad bi se imela ova večera d'ržati]] *om.* LBS každy (!) bo svoju večeru varêet êsti Ber₂

¹⁰ tada] a LBS

¹¹ vsaki] svaki LBS

¹² od' vas'] vas LBS

¹³ tada vsaki od' vas'] *om.* Ber₂

¹⁴ prvo] *om.* A

¹⁵ d'rži [ima]] smi blagovati LBS

¹⁶ vlašću] *om.* LBS

¹⁷ večeru] večeru Ber₂

¹⁸ prvo d'rži [ima] svoju vlašću večeru] ov' že večeraetъ Ber₂

¹⁹ zaisto] stanovito LBS *om.* Ber₂

²⁰ a ini zaisto gladue] *om.* Ber₂

²¹ drugi] drugi u jisto LBS

²² pijan' ĵest'] p'ên'stvuetъ Ber₂

²³ Ili] jeda li LBS

²⁴ nimate] ne imate Ber₂

²⁵ hiš'] hize LBS domovъ Ber₂

²⁶ k ĵideniju i k pit'ju] gdi blagovati i piti LBS idêže ês'ti i piti podobaet' Ber₂

²⁷ ili] da LBS

²⁸ crikvu] crikaf LBS cr(ê)kavъ Ber₂

²⁹ bož'ju] b(o)žiju Ber₂

gr'juete³⁰, i stidne³¹ činite^{32 33} onih' ki nimaju³⁴? Čto³⁵ ću
vam' reći^{36 37}? hoću vas' hvaliti³⁸? va ovom'³⁹ vas'⁴⁰
ne hvalim'⁴¹.

Ja⁴² sam' stanovito⁴³ prijel'⁴⁴ od' G(ospo)dina⁴⁵, to ča
sam' vam' i predal'^{46 47}: Da⁴⁸ Gospodin' ISUS⁴⁹ va o=
noi Noći⁵⁰, v' koi predan' bê⁵¹, v' ze⁵² Kruh'⁵³, potom'⁵⁴ kad'
hvali v'zda^{55 56}, razlomi⁵⁷ i reče⁵⁸: Vazmite⁵⁹, jêite⁶⁰

³⁰ pogr'juete] obêdite Ber₂

³¹ stidne] *om.* LBS

³² činite] vaščinite LBS

³³ stidne činite] s'ram'lêete Ber₂

³⁴ onih' ki nimaju] *om.* Ber₂

³⁵ čto] ča LBS

³⁶ reći] za to reći LBS

³⁷ ću vam reći] reku Ber₂

³⁸ hoću vas' hvaliti] hvalu vas LBS, pohvalu vi Ber₂

³⁹ va ovom'] da u ovom za to LBS o semъ Ber₂

⁴⁰ vas'] *om.* LBS

⁴¹ hvalim'] hvalju LBS pohv(a)lju Ber₂

⁴² ja] az Ber₂

⁴³ stanovito] ubo Ber₂

⁴⁴ sam' prijel'] sam' prijal LBS priêhъ Ber₂

⁴⁵ od' g(ospo)dina] ot g(ospod)a Ber₂

⁴⁶ predal'] pridal LBS prêdaňъ Ber₂

⁴⁷ to ča sam' vam' i predal'] eže i prêdaňъ vamъ Ber₂

⁴⁸ da] jere LBS êko Ber₂

⁴⁹ gospodin' ISUS] g(ospo)d našъ is(u)h(гъst)ъ Ber₂

⁵⁰ va onoi noći] one noći LBS v nočъ Ber₂

⁵¹ v' koi predan' bê] u koj se pridavaše LBS v nužju(!) predanъ bivaše Ber₂

⁵² v' ze] vase LBS priêtmъ Ber₂

⁵³ kruh'] hl(ê)ъ Ber₂

⁵⁴ potom'] *om.* LBS

⁵⁵ kad' hvali v'zda] hvalu uzdajuć LBS

⁵⁶ potom' kad' hvali v'zda] hv(a)lu v'zdav Ber₂

⁵⁷ razlomi] razlomi ga LBS bl(agoslo)vi i prelomi i da učeníkomъ svoímъ Ber₂

⁵⁸ reče] glagole Ber₂

⁵⁹ vazmite] primite i Ber₂

⁶⁰ jêite] i blagujte LBS êdite Ber₂

OVO⁶¹ JEST⁶² TELO⁶³ MOE KO⁶⁴ SE ZA VAS⁶⁵
 PREDAE⁶⁶, [razlama]⁶⁷ Ovo⁶⁸ činite⁶⁹ na vspome=
 nut'je⁷⁰ moe. Ovim' je načinom⁷¹ i čašu⁷² potom⁷³ kad' ve=
 čêra⁷⁴ ⁷⁵ govoreći⁷⁶, OVA⁷⁷ ČAŠA JEST NOVI
 ZAKON

37B [570]

KA KORINTIOM. 11. KAP(ITUL). 38.

ZAKON⁷⁸ V⁷⁹ KRVI MOĴOI⁸⁰, Ovo⁸¹ činite⁸² ko=
 likogodi krat'⁸³ budete piti na MOE spome=
 nut'je⁸⁴: Zač'⁸⁵ kolikogodi krat'⁸⁶ budete jîli⁸⁷

⁶¹ ovo] se Ber₂

⁶² jest] je LBS

⁶³ telo] tilo LBS têlo Ber₂

⁶⁴ ko] eže Ber₂

⁶⁵ vas] vi i za mnogie Ber₂

⁶⁶ predae] pridaje LBS predast' Ber₂

⁶⁷ [razlama]] *om.* LBS Ber₂

⁶⁸ ovo] ovako i vi LBS sie Ber₂

⁶⁹ činite] tvorite Ber₂

⁷⁰ na vspomenut'je] na spomenutje LBS въ (moe) въспомена(ни)e Ber₂

⁷¹ ovim' je načinom'] takoje LBS takožde Ber₂

⁷² čašu] čašu vase LBS

⁷³ potom'] pokle LBS

⁷⁴ kad' večêra] večera LBS

⁷⁵ potom' kad' večêra] po večerê Ber₂

⁷⁶ govoreći] glagole Ber₂

⁷⁷ ova] siê Ber₂

⁷⁸ jest novi zakon] novoga zakona jest LBS novi zavêтъ e(сть) Ber₂

⁷⁹ v] u LBS

⁸⁰ moĴoi] moei Ber₂

⁸¹ ovo] sie Ber₂

⁸² činite] tvorite Ber₂

⁸³ kolikogodi krat'] eliko bo kratъ Ber₂

⁸⁴ budete piti na moje spomenutje] na moje spomenutje hoćete piti LBS рьете въ moe
 въспоминание Ber₂

⁸⁵ zač'] i LBS *om.* Ber₂

⁸⁶ kolikogodi krat'] eliko bo kratъ Ber₂

⁸⁷ budete jîli] za to budete blagovati LBS аѣ ês'te Ber₂

ovi Kruh⁸⁸ i iz čaše ove pili budete⁸⁹, Sm'rt'
 g(ospo)dnju navistitê⁹⁰ dokle pride⁹¹.
 I zato⁹² ki godi⁹³ jîsti bude⁹⁴ ovi Kruh⁹⁵, ali
 bude pil'⁹⁶ iz' čaše g(ospo)dnê⁹⁷ nedostoino⁹⁸, kriv'⁹⁹ bu=
 de¹⁰⁰ tâla i k'rvi G(ospo)dnê¹⁰¹. Iskusi¹⁰² sam' sebe¹⁰³ člo=
 vik'¹⁰⁴, i tako jêi¹⁰⁵ od' Kruha¹⁰⁶ ovoga¹⁰⁷, i¹⁰⁸ pii¹⁰⁹ iz' ča=
 še¹¹⁰ ove¹¹¹: Jere kigodi¹¹² jî¹¹³ i pie¹¹⁴ nedostoino¹¹⁵, on' ti
 osuen'je¹¹⁶ sêbi¹¹⁷ jî¹¹⁸ i pie¹¹⁹ nedostoino, on' ti osuen'je sê=

-
- ⁸⁸ ovi kruh'] hlêbъ si Ber₂
⁸⁹ iz čaše ove pili budete] i čašu budete piti LBS i čašu siju pьete Ber₂
⁹⁰ navistitê] čete navišćevati LBS isprovêdaete Ber₂
⁹¹ dokle pride] doidêže pridetъ g(ospod)ъ Ber₂
⁹² zato] tako LBS temъžde Ber₂
⁹³ ki godi] koliždo Ber₂
⁹⁴ jîsti bude] bude blagovati LBS êstъ Ber₂
⁹⁵ ovi kruh'] kruha ovoga LBS hlêbъ g(ospoda)нъ Ber₂
⁹⁶ bude pil'] bude piti LBS pьetъ Ber₂
⁹⁷ iz' čaše g(ospo)dnê] čaše g(ospo)dnê LBS i čašu g(ospod)nju Ber₂
⁹⁸ nedostoino] nedostoên' si Ber₂
⁹⁹ kriv'] krivac LBS povinanъ Ber₂
¹⁰⁰ bude] budetъ Ber₂
¹⁰¹ tâla i k'rvi g(ospo)dnê] tâlu i krvi gospodinji. LBS tâlu i kr'vi g(ospod)ni Ber₂
¹⁰² iskusi] iskusi prvo poni LBS da is'kušacet' že Ber₂
¹⁰³ sebe] sebê Ber₂
¹⁰⁴ človik'] č(lovê)къ Ber₂
¹⁰⁵ jêi] blaguj LBS da êstъ Ber₂
¹⁰⁶ od' kruha] kruha LBS ot hlêba Ber₂
¹⁰⁷ ovoga] sego Ber₂
¹⁰⁸ i] ili LBS
¹⁰⁹ pii] da pьetъ Ber₂
¹¹⁰ iz čaše] čaše LBS ot čaše Ber₂
¹¹¹ ove] *om.* LBS see Ber₂
¹¹² jere kigodi] iže bo aće Ber₂
¹¹³ jî] blaguje LBS êstъ Ber₂
¹¹⁴ pie] pьetъ Ber₂
¹¹⁵ nedostoino] nedostoênъ si grêhъ i pьetъ Ber₂
¹¹⁶ osuen'je] *om.* Ber₂
¹¹⁷ sêbi] sebi LBS sebê Ber₂
¹¹⁸ jî] blaguje LBS êstъ Ber₂
¹¹⁹ pie] pьetъ Ber₂

bi ĵi i pie¹²⁰, ne razmišljajuć¹²¹ [ne razlučujuć¹²²] tē=
 lo¹²³ g(ospo)dnê¹²⁴. I zato jesu¹²⁵ 126 mnozi meju vami¹²⁷ nemoćni i
 slabi¹²⁸: I spê¹²⁹ mnozi. Jere¹³⁰ ako¹³¹ bismo¹³² se sami¹³³ sudi=
 li¹³⁴ [procênili]¹³⁵ stanovito¹³⁶ ne bismo osueni¹³⁷, i¹³⁸ kad=
 smo¹³⁹ sueni¹⁴⁰: od' g(ospo)dina¹⁴¹ jesmo¹⁴² pokarani¹⁴³, da¹⁴⁴ z ovim'
 svitom¹⁴⁵ ne budemo osueni¹⁴⁶.

¹²⁰ nedostoino on' ti osuen' je sêbi ĵi i pie nedostoino] *om.* LBS Ber₂ (ovo je ponovljen prethodni iskaz kojeg dva puta nema niti u LBS niti u Ber₂)

¹²¹ razmišljajuć'] razmišljajuće LBS ras'matrae Ber₂

¹²² [ne razlučujuć']] *om.* LBS Ber₂

¹²³ tēlo] tilo LBS tēla i kr'vi Ber₂

¹²⁴ g(ospo)dnê] g(ospod)ne Ber₂

¹²⁵ jesu] su LBS

¹²⁶ i zato jesu] sego radi Ber₂

¹²⁷ meju vami] va vas Ber₂

¹²⁸ slabi] neduž'ni Ber₂

¹²⁹ spê] spe LBS s'petъ Ber₂

¹³⁰ jere] *om.* Ber₂

¹³¹ ako] ače Ber₂

¹³² bismo] bihomъ Ber₂

¹³³ se sami] sami sebê Ber₂

¹³⁴ sudili] *om.* LBS ras'suêli Ber₂

¹³⁵ [procênili]] procinili LBS *om.* Ber₂

¹³⁶ stanovito] *om.* Ber₂

¹³⁷ bismo osueni] bismo osueni bili LBS bihomъ osueni bili Ber₂

¹³⁸ i] a LBS *om.* Ber₂

¹³⁹ smo] bismo LBS

¹⁴⁰ kad smo sueni] sudimi že Ber₂

¹⁴¹ od' g(ospo)dina] ot g(ospod)a Ber₂

¹⁴² jesmo] tada bismo LBS

¹⁴³ jesmo pokarani] kažemъ se Ber₂

¹⁴⁴ da] da mi LBS da ne Ber₂

¹⁴⁵ z ovim' svitom] s ovim svitom LBS s' mirom' simъ Ber₂

¹⁴⁶ budemo osueni] izginemo LBS osudim' se Ber₂

IZVORI

- Ber₂ = *Breviarium glagoliticum I–II* = *Drugi beramski (ljubljski) brevijar*, 15. st., Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, sign. MS 163.
- GNT = *Novi testament*, 1563., Urach, Zagreb, NSK, sign. R. II. A 8° -12b; DALMATIN, A.; S. KONZUL. 1563. *Novi testament: 2. dio*. Tübingen. (*Latinički prijepis glagoljskog izvornika*). 2015. Ur. D. Matak. Zagreb: Adventističko teološko visoko učilište – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Školska knjiga.)
- LBS = *Lekcionar Bernardina Splićanina*, 1495., Venecija, Franjevački samostan u Zagrebu, sign. R I 4–1; izdanja: *Lekcionarij Bernardina Splječanina*, po prvom izdanju od god. 1495. 1885. Zagreb: JAZU; *Lekcionar Bernardina Splićanina* 1495. pretisak. 1991. Split: Književni krug Split – Zavod za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Split.

LITERATURA

- BARBARIĆ, V.-T. 2017. *Nastajanje i jezično oblikovanje hrvatskih lektionara*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- BIBLIJA 1983 = *Biblija*. 1983. J. Kaštelan, B. Duda (ur.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- BLAŽEVIĆ KREZIĆ, V.; T. KUŠTOVIĆ; M. ŽAGAR. 2019. *Biblijski tekstovi uraških protestantskih izdanja u suodnosu*. (u tisku).
- BUČAR, F. 1910. *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DAMJANOVIĆ, S. 2010. *Koji je jezik za knjige prikladan (Nešto napomena uz jezikoslovne dvojbe hrvatskih protestanata)*. E. S.-Holzer, G. Holzer (ur.). *Sprache und Leben der frühmittelalterlichen Slaven: Festschrift für Radoslav Katičić zum 80. Geburtstag*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 29037.
- FANCEV, F. 1916.a. *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka: Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga*. *Rad JAZU* 212: 147–225.
- FANCEV, F. 1916.b. *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka: Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga*. *Rad JAZU* 214: 1–112.
- H CJ 2014 = GADŽIJEVA, S.; A. KOVAČEVIĆ; M. MIHALJEVIĆ; S. POŽAR; J. REINHART; M. ŠIMIĆ; J. VINCE. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut.
- HRVATSKI PROTESTANTSKI PISCI. 2000. J. Bratulić (ur.). Vinkovci: Riječ.
- JEMBRIH, A. 2007. *Stipan Konzul i »Biblijski zavod« u Urachu*. Rasprave i građa o hrvatskoj knjižnoj produkciji u Urachu (1561.–1565.) i Regensburgu (1568.). Prilog povijesti hrvatskoga jezika i književnosti protestantizma. Zagreb: Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«.
- KATIČIĆ, R. 2013. *Hrvatski jezik*. Zagreb: Školska knjiga.

- KUŠTOVIĆ, T. 2019. Jezik u Novom testamentu u odnosu na jezik u *Lekcionaru Bernardina Splićanina* i njegovo odnošenje prema srednjojezičnom razdoblju. *Zbornik 500. godina reformacije*. (u tisku).
- KUŠTOVIĆ, T.; M. ŽAGAR. 2019. Jezične usporednice u Muci po Mateju u glagoljskom Novom testamentu (1562), Berlinskome misalu (1402) te u Misalu Pavla Modrušani- na (1528). *Pasionska baština 2018. XII. Međunarodni znanstveni simpozij »Muka kao nepresušno nadahnuće kulture«*. *Pasionska baština Like*. (u tisku).
- KUZMIĆ, B.; M. KUZMIĆ. 2015. *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- LUKEŽIĆ, I. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- LUKEŽIĆ, I. 2015. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 2. Morfologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- MIHALJEVIĆ, M. 2011. Bilješke o jeziku *Drugoga beramskoga brevijara. Tabula 9: 126–139*.
- POLOVIČ, I. 1908. Evangelij sv. Matevža v protestantskem glagolskem »Prvem delu Novoga testamenta« iz l. 1562. F. Ilešič (ur.). *Trubarjev zbornik X*. Ljubljana: Mativa slovenska, 56–73.
- SKOK, P. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga prva*, pre- tisak. Zagreb: JAZU.
- VRANIĆ, S. 2018. Neke dijalektne značajke u *Drugom beramskom (ljubljskom) bre- vijaru* (na primjerima prvoga dijela Temporalia). I. Pavić (ur.). *Sarajevski filološki susreti 4: Zbornik radova (knj. 1)*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo, 245–259.
- ŽAGAR, M. 2018. Elementi leksičkog odabiranja u izdanjima hrvatskih protestanata (Ura- ch, 1561–1564): kontekst i metodološke pretpostavke. Botica, S.; M. Malnar Jurišić; D. Nikolić; J. Tomašić; I. Vidović Bolt (ur.). *Hrvatski prilozi 16. međunarodnom slavističkom kongresu*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 213–224.
- ŽAGAR, M. 2018. Jezik izdanja uraške tiskare u svjetlu ranonovovjekovnih koncepcija književnog jezika. D. Božić Bogović (ur.). *Reformacija u Europi i njezini odjeci: Zbornik radova*. Osijek: Filozofski fakultet – Visoko evandeosko teološko učilište (u tisku).

Summary

Tanja Kušćović

A POTENTIAL INFLUENCE OF THE ISTRIAN CHURCH SLAVONIC CODICES (NAMESLY *THE SECOND BERAM BREVIARY*) ON THE URACH TRANSLATION OF THE GLAGOLITIC *NEW TESTAMENT*

The Protestant edition of the New Testament was printed in Urach near Tübingen (the 1st part in 1562 and the 2nd in 1563). It is a known fact that Stipan Konzul and other Istrian priests participated in its translation. All of them were well acquainted with Church Slavonic codices, such as the Beram breviaries, that originated and were used in central Istria. Even though it has already been confirmed that the Protestants took a decisive step towards the vernacular, a detailed comparative analysis will precisely illustrate how extensive it was and to what extent the breviaries reflect the knowledge of Church Slavonic translations. Also, similarity has been established between the Protestant translations and the Latin lectionaries, namely the *Zborovčić Lectionary* printed in Venice in 1543, which is, in fact, the second edition of *Lectionary of Bernardin from Split* (1495). The analyses were conducted on the text of the *First Epistle of St. Paul to the Corinthians* (1 Kor 11,20–33), as part of the 15th century *Second Beram Breviary*, representing the codices of Central Istria, the *Lectionary of Bernardin of Split* and in the second part of the printed Protestant glagolitic *New Testament*. The results show that the Chakavian, i.e. Croatian elements are predominant in the *New Testament*, while the share of Church Slavonic elements in this part of the text is insignificant.

Keywords: New Testament, lectionary, breviary, Old Church Slavonic language, Croatian language

Tanja Kušćović
Faculty of Humanities and Social Sciences
Zagreb (Croatia)
tanja.kustovic@ffzg.hr